

Kauko Pietilä

Valta, nauru, vastarinta

Juhlaseminaari "Julkinen nauru"

Tiedotustutkimus-lehteä on nyt annettu ulos kymmenen vuosiker-
taa. Me kymmenjärjestelmään van-
hanaikaisesti sitoutuneet näimme
tapauksen merkittäväksi. Siksi
järjestimme seminaarin. Seminaarin
aiheeksi seuloutui "Julkinen nauru".
Teemaa ei valittu siksi, että lehden
julkaiseminen olisi naurettavaa
puuhaa. Teeman taustalla on aja-
tus, joka tahtoi alkujaan olla vaka-
va. Nimittäin niin Tiedotusopillinen
yhdistys kuin ehkä yhdistystäkin
enemmän sen lehti Tiedotustutki-
mus ovat ainakin joiltakin osiltaan
halunneet käsittää itsensä osaksi
- käytän Immanuel Wallersteinin
(1987) käsitettä - järjestelmänvas-
taista liikettä.

Tiedotustutkimus on alanmääri-
tyksensä mukaisesti tekemisissä
julkisuuden kanssa. Julkisuus on
se kenttä, jossa tai jonka yhteydes-
sä tai suhteen sen on ajateltava
ja artikuloitava järjestelmänvastai-
suutensa, jos se sitä haluaa. Mutta
mitä se on tai edes voisi olla?

Julkinen järjestelmänvastaisuus
voi varmaankin olla yhtä jos toista-

kin. Mutta myös meikäläisessä,
jähmeässä kulttuurissa kauan elänyt
ja sitkeähenkinen ajatus ja toisinaan
toiminnallinenkin suuntaus on ollut
ja on, että nauru murtaa valtaa
ja että siksi julkinen nauru murtaa
julkista valtaa tai julkisuudessa
esiintyvää valtaa. Näin ajatellen
olisi järjestelmänvastaisuus järjes-
telmälle ominaisten vallan muotojen
ja jakautumien vastustusta - ja
nauru olisi järjestelmänvastaisen
asenteen toiminnallinen ase julki-
suudessa.

Tällaisien asioiden terävimmät
suomalaiset erittelyt eivät valitett-
avasti ole useinkaan eksyneet
Tiedotustutkimus-lehden sivuille.
Itse olen löytänyt tällaista keskustelua
ennen muuta Kansan Sivistys-
työn Liiton Kantti-lehdestä (esimer-
kiksi Markku Koski 1987; Tuomas
Nevanlinna 1988). Käytän nyt
hyväkseni Nevanlinnan esseetä
Aforismeja teemasta nauru ja
valta.

Moderni valta ja naurun mahdottomuus?

Esseessään Nevanlinna huomauttaa,
että semmoisella vallalla, johon

ylimalkaan voisi purra naurulla, täytyy olla erityisiä ominaisuuksia. Sillä täytyy olla ainakin seuraavat kolme ominaisuutta:

1) Valta täytyy voida paikantaa johonkin kohteeseen, "konkreettiseen ja tahtovaan, selvästi määriteltävään otukseen; tuohon!, jotta nauru voisi iskeä siihen".

2) Vallan subjektin tulee olla "ylhäinen, juhlallinen, vakava, pomppösi. Nauru voi tiputtaa vain jonkin, joka on korkealla".

3) Vallan subjektin tulee sitä paitsi olla rajojen suojaama; tavalla tai toisella vallan täytyy olla tabu tai pystyä asettamaan tabuja "merkityksessä kulttuurisesti ja julkisesti koskematon, kielletty".

Nevanlinna silmäilee sitten modernin vallan luonnetta ja muotoja - ja huomaa, ettei oikeastaan enää olekaan valtaa, joka (1) voitaisiin paikantaa vallan subjektiin, otukseen, jolla valta juuri on, (2) joka olisi ylhäinen, juhlallinen ja vakava ja (3) jota suojaisi tabujen verho. Nevanlinnan teesejä ovat, että

a) moderni valta on hajautunutta valtaa. Selvät jaot ovat sekoittuneet, eikä valtaa enää löydy. Valta piilee pikemmin rakenteissa kuin ihmisten asemassa, ihmisistä itsestään puhumattakaan. Vastarinnalle koituu vaikeuksia: "Ketä sitten lyödä - kenelle nauraa - nyt? Nappiapainavaa rivipoliitikkaa? Vientiteollisuutta? Spatiaalisesti levittäytyvää valtaa? Rakennuksia, valvontatekniikoita, pommeja, praktiikoita, instituutioita?"

b) Moderni valta on kaikkea muuta kuin ylhäistä. On näet niin, että "nykyisellään valta tuottaa itse naurua itsestään. - Jokainen varteenotettava poliitikko tuottaa ympärilleen vitsigallerioita, pilapiirroksia ja kaskukirjoja".

c) Eikä rajojakaan enää ole,

vaan "kulttuuriset rajat on 'lopullisesti' koeteltu". Moderni massajulkisuus on nimittäin "sensuurin ja tabujen vastakohta, niiden hanakka rikkoja. Se keksii tabuja, rajoituksia ja kriisejä voidakseen sitten käsitellä niitä 'ennakkoluulottomasti' teksteissään ja ohjelmissaan; voidakseen 'ratkoa' niitä ja saadakseen siten yleisön kuvittelemaan, että jotakin on saatu aikaan."

Jos näin on, jos moderni valta tosiaan on tällaista, niin ... Itse asiassa meidän on silloin sanottava, ettei valtaa enää olekaan! Ei voi puhua modernista vallasta; voidaan vain puhua modernista (tai oikeastaan kai postmodernista) elämäntavasta, jossa ei enää ole sellaista valtaa ja sellaisia hierarkioita, joista meillä vielä on etäisiä muistumia. Emmehän oikein pysty sanomaan, mitä moderni valta on; emme tiedä, missä se on, emmekä saa siitä otetta - aivoon hiipii ajatus, ettei sitä ehkä ole ensinkään. Ja jos valtaa ei ole, ei kai voi olla nauruakaan, ei ainakaan sellaista naurua, jonka kirvoittaisi juuri valtaan puuttuva loukkaus - tai oikeastaan: joka olisi yhtä kuin vallan loukkaus.

Naurun inflaatio

Mutta naurusta, hauskaista ja ilonpidosta ei näytä olevan puutetta. Nevanlinna huomauttaa, että "ongelmamme, pikemmin kuin naurun puute, on uhka kuolla nauruun". Taustalla kuuluu Postmanin huoli kaiken "vakavan keskustelun rappeutumisesta hihitykseksi", "kulttuurin kuivumisesta tyhjiin naurun vuoksi" (1987, 165).

Postman on huomannut, ettemme ole realisoimassa niinkään orwellilaista kuin pikemmin huxleylaista tulevaisuusvisiota. Hän sanoo,

että 1984:n kuvitelmassa "ihmisiä hallitaan tuottamalla heille kipua. Uljaassa uudessa maailmassa heitä hallitaan tuottamalla heille nautintoa. Tiivistäen: Orwell pelkäsi, että se, mitä vihaamme, tuhoaa meidät. Huxley pelkäsi, että se, mistä nautimme, tuhoaa meidät" (Postman, 4). Postmanin mielestä Huxley ennusti paremmin: "Ei tarvita vanginvartijoita eikä portteja eikä Totuuden Ministeriöitä", kun "kansa saa huvia triviaaleista asioista, kun kulttuurielämä muuttuu lakkaamattomaksi viihdeksi, kun vakavasta julkisesta keskustelusta tulee pelkkää vauvapuhetta, kun ihmisistä tulee yleisö ja heidän julkisista asioistaan varietee-show" (164). Modernissa julkisuudessa orwellismista itsestään tulee vitsi; palauttakamme vain mieleen johtavan orwellistimme Yrjö Ahmavaaran mielevän hidalgon julkisuus-hahmo.

Nevanlinna ja Postman vielä näkevät hauskanpidossa vallan viihonviimeisen konnankoukun; hauskuuttamalla ihmisiä heitä huomauttamatta hallitaan. Mutta yhtä hyvin voitaisiin ajatella - ja esimerkiksi Meyrowitz (1986) ajattelee juuri niin - että moderni tai postmoderni multimedialinen, ennen kaikkea televisuaalinen nauru ja viihde ovat todella jo voittaneet ja kukistaneet vallan, sen perinteisen vallan, jonka esimerkiksi Nevanlinnan ehdot määrittävät ja josta poikkeavaa valtaa näyttää olevan vaikea tunnistaa ja ottaa kiinni. Ehkä meidän oikeastaan silloin pitäisi, ollaksemme johdonmukaisia, sanoa näin: Vanhaa valtaa ei näy missään eikä oikein uuttakaan - julkisuutta hallitsee hillitön nauru ja ilonpito - ergo, nauru on tappanut vanhan vallan! Se ei suinkaan tapa meitä, vaan me olemme tappaneet sillä tyrannit.

Nauru ei olekaan naurua

Onko siis valtaa vai ei? Onko valta piiloutunut ovelasti nauruun, viihdeeseen ja nautintoon - vai onko television matala katse (= nauru, viihde ja nautinto) kukistanut vallan?

Mutta onko multimedialisessa naurussa todella kysymys naurusta? Naurun oloissahan ei valtaa pitäisi löytyä, ja niinpä sitä ei Meyrowitz löydä, ei myöskään Koski, joka toteaa, etteivät ihmiset enää "suhtauđu politiikkaan ja poliittikkoihin kuin ylvääseen, etäiseen Alppimaiseen, vaan kuin turistikohteeseen. Kuluttaen, uteliaina, ärsyyntyneinä, kikattaen." - Toisaalta tuntuu vaikealta niellä sitä ajatusta, ettei valtaa enää olekaan, sillä valta kuitenkin tuntuu jossakin. Kun emme sitä näe, se tuntuu olevan 'selkämme takana'; kun emme sitä kuule, tunnemme sen 'mykkänä pakkona'. Tästä syntyy epäily medianaurua kohtaan, matalaa katsetta kohtaan. Ehkei se olekaan oikeaa naurua? Nevanlinna huomaa eron ja määrittelee medianaurun **institutionalisoituneeksi** nauruksi. Hän päätyy miettimään: "Voiko löytyä jokin toinen nauru institutionalisoitunutta naurua vastaan?"

Väitän, että institutionalisoituneessa naurussa ei ole kysymys naurusta ensinkään. Siinä on kysymys viihdeestä.

Naurussa nauraja suuntautuu kohteeseen, jonka asettaa naurun alaiseksi, naurettavaksi. Hän nauraa jollekin tai jollekulle. Miten tv-toiminta on suuntautunut? Tuskin koskaan (arvelen, mutta en tiedä; asiaa ei liene tutkittu) se ryhtyy itse itsensä, siis tv-toimintana nauramaan jollekin tai jollekulle. Se on suuntautunut toisin. Se ei

ole suuntautunut nauramaan, vaan se on suuntautunut naurattamaan, yleistäen viihdyttämään. Se on suuntautunut tuottamaan katsojia pyydystävää viihdeaineistoa eli aineistoa, jonka täytyy olla katsojille nautittavaa ollakseen kelvollista tv-aineistoa. Erehdymme usein pitämään omaa viihtymistämme ja nautintoamme julkisena nauruna.

Naurava tv suuntautuisi julkisuuteen eli niihin kohteisiin, jotka koetetaan asettaa naurun alaisiksi. Viihde-tv suuntautuu yksityiseen eli katsojiin, ei julkisuuteen; ja naurava, tyytyväinen katsoja on sen ponnistusten paras palkka. Juuri näin suuntaa Ylen TV 2:n päällikkö yksikkönsä toimintaa: "Ohjelmatoiminnan lähtökohdaksi on valittu yleisön palvelu tietoisena yleisön tarpeista ja haluista"; tuotannon painopistealueeksi saadaan "suomalainen sarjadraama tv-kulttuurin kilpailualueena" (Linkki 30.3.1988). Tällaiset modernit tai postmodernit viestimet eivät organisoi yleisöjensä huvia julkiseksi nauruksi, joka kohdistuisi naurun kohteeseen. Pikemmin ne muokkaavat julkisia tapahtumia yleisöjensä viihteeksi.

Mutta ehkä näin on välttämättä meneteltävä, jos kerran julkiset asiat, valta ja sen sellainen on samentunut sillä tavalla näkymättömäksi kuin Nevanlinna sanoo? Eihän ulos julkisuuteen suuntautuvaa naurua voi olla, jos ulkona ei ole kohteita, joihin suuntautua. Ja vaikka kohteita olisikin, ei naurusta tule mitään, jos kohteet eivät ole ylväitä, vaan maallisia ja banaaleja. Ja vaikka kohteet olisivatkin ylväitä, ei nauru muuttaisi naurajan ja kohteen suhteita, jos kohde ei vartioisi mitään rajoja, vaan sen ylemmyys olisi pelkkä ele.

Voi kuitenkin olla, että vallan

ja julkisten asioiden sameus ja ulottuvilta karkaaminen on pikemmin niiden multimedialisessa tarkastelussa rakennettua kuin tarkastelun kohteiden itsensä ominaisuus. Käykäämme vielä kerran läpi Nevanlinnan kolme kohtaa:

1) Voi olla, että valta on ihmisten tai oliomaisten organisaatioiden asemesta rakenteissa, "rakennuksissa, valvontatekniikoissa, pommeissa, praktiikoissa, instituutioissa". - Mutta rakenteet, rakennuksetkin elävät ja vaikuttavat vain ihmisten toiminnassa. Kysymys on siitä, tavoittavatko viestimet instituutioiden kantajat rooleissaan ja asemissaan vai pikemmin ihmisinä, sellaisina kuin sinä ja minä. Näyttää siltä, että tv:n tuotantotaito on niin suunnattu, että osataan tehdä kiinnostavia juttuja vain tai etupäässä jälkimmäisen näkökulman pohjalta (ks. esim. Meyrowitz, 268-304). Syntyy journalismia, joka penkoo USA:n presidenttien tautisuutta, näiden hammaskipuja, punatautia, reumatismia, migreeniä, selkäsärkyjä, suolikouristuksia, keuhkoajoksia, tuberkuloosia, lyijymyrkytyksiä ... (Meyrowitz, 283--284). Tämä ei ole julkista naurua. Jos se on matala katse, artikuloi se sellaisenaan vain yksilön uteliaisuutta. On tarkastelun itsensä vika, jos valta näyttää karanneen rakenteisiin tavoittamattomiin.

2) Voi myös olla ja varmaan onkin, että moderni valta ei ole ylhäistä, vaan maallista. Silti sen haltijalla on häneen kohdistuvasta tarkkailusta huolimatta **mahdikkautta**, jonka hän saa isojen asioiden hoitamisesta ja hallitsemisesta. Toimitusjohtaja, yhtiön tai valtion, ei ole aatellinen. Mutta mahtimies tai -nainen hän kyllä on - mahdikas samassa mielessä kuin aatellinen oli jalo. Dimensio ei ehkä ole ylhäällä-alhaalla, vaan mahtava-mitätön tai

(asioissa) mukana-(asioista) ulkona, naurulle otollisia kiinnekohtia mo-
lemmat. - Ihmiseen menevä tarkas-
telu ei saa otetta kohteen mahdik-
kuudesta, joka jää tarkastelun
ulkopuolelle - valta jää näköpiirin
ulkopuolelle.

3) Voi olla niinkin, ettei nykyaikai-
nen julkisuus tunne enää tabuja,
vaan kaikki "kulttuuriset rajat
on 'lopullisesti' koeteltu". - Mutta
samalla kun seksuaalisuus, huumeet
ja väkivalta - esimerkiksi Mey-
rowitzin US-mielikuvitusta loputto-
masti kiehtova kolminaisuus - on
vapaasti julkisen tarkastelun esinee-
nä, vallitsee taloudellisissa, poliitti-
sissa, sotilaallisissa ja muissa insti-
tuutioissa osastointi, jolla tosiasial-
liset mielettömyydet hallitaan

sysäämällä ristiriidat tarkastelun
ulkopuolelle: harjoitetaan saman-
aikaisesti ns. puolustuspolitiikkaa
ja aseidenriisuntapolitiikkaa; talous-
kasvun politiikkaa ja ympäristönsuo-
jelupolitiikkaa; ulkomaankauppapoli-
tiikkaa ja kehitysapolitiikkaa

Kirjallisuus

KOSKI, M. Matala katse politiikkaan?
Kantti, 6/1987, 5-7.

MEYROWITZ, J. No sense of Place.
The impact of electronic media on
social behavior. New York - Oxford,
Oxford University Press, 1986.

NEVANLINNA, T. Aforismeja teemasta
nauru ja valta. Kantti, 1/1988, 21-24.

POSTMAN, N. Huvitamme itsemme
hengiltä. Porvoo ym., WSOY, 1987.

WALLERSTEIN, I. Historiallinen kapita-
lismi. Tampere, Vastapaino, 1987.

JULKINEN NAURU

Pauli Heikkilä

Entäs sitten jos ei naurata

Motto:

*"Apua, tv-viihde ei nau-
rata minua yhtään"*

*(nimimerkki Tosikko Hel-
singin Sanomien mieli-
pidesivulla 18.3.1988)*

Nauru

Voiko olla vaikeammin lähestyttä-
vää aihetta kuin nauru? Nauru
on yksi peruselintoiminnoista. On

pelättävissä, että sen erittelemisen
osasiin tavallaan pysäyttää elimelli-
sen kokonaisliikkeen, säilyttää